

Ouders en de seksuele opvoeding van kinderen: Marokkaanse en Turkse moeders aan het woord

Laura van Lee, Ineke Mouthaan

Rutgers Nisso Groep, Utrecht

Samenvatting

Uit interviews met negenendertig Turkse en Marokkaanse moeders blijkt dat zij voor zichzelf een duidelijke rol zien weggelegd in de seksuele vorming van hun kinderen. Zij hebben echter ook moeite met het bespreken van seksualiteit met hun kinderen. Veel van de geïnterviewde moeders zijn in hun jeugd nauwelijks voorgelicht. Daardoor missen zij de kennis en vaardigheden om hun kinderen goed te informeren. Daarnaast weerhouden schaamte, normatieve culturele beperkingen en angst dat voorlichting aanzet tot seksueel actief gedrag, moeders er soms van om met hun kinderen te praten over seksualiteit. De moeders zijn bezorgd over huidige (maatschappelijke) ontwikkelingen, als 'loverboy'-praktijken en grensoverschrijdend gedrag. Daarom willen zij hun kinderen graag weerbaar maken tegen diverse vormen van dwang en druk. De geïnterviewde moeders hebben behoefte aan ondersteuning bij de seksuele opvoeding van hun kinderen. Hun voorkeur gaat uit naar groepsbijeenkomsten, waarin informatie wordt gegeven en waarin zij van gedachten kunnen wisselen met andere moeders.

Er bestaan verschillende zorgen over de seksualiteit van jongeren. Jongeren hebben steeds vaker op jonge leeftijd seksuele ervaringen (de Graaf, Meijer, Poelman & Vanwesenbeeck, 2005) en veel tienermeiden blijken niet goed te zijn uitgerust met kennis en vaardigheden die nodig zijn om controle te krijgen over het eigen seksleven (van Berlo, Wijsen & Vanwesenbeeck, 2005; Wijsen & van Lee, 2006). Daarom blijft het belangrijk dat jongeren seksueel goed worden voorgelicht en dat ze vaardigheden en cognities ontwikkelen, zodat ze hun kennis ook in de praktijk kunnen toepassen en ze hun wensen en grenzen kunnen aangeven. Dit is niet alleen de taak van scholen, maar ook van ouders. Seksuele vorming van kinderen is echter een moeilijk onderwerp voor veel ouders: schaamte, kennisgebrek, niet weten hoe het aan te pakken en moeilijkheden in communicatie zijn hier vaak de oorzaak van, zoals blijkt uit voornamelijk internationaal onderzoek (DiIorio, Pluhar & Belcher, 2003).

In Nederland is tot op heden in beperkte mate onderzoek gedaan naar knelpunten en ondersteuningsbehoeften van ouders bij de seksuele opvoeding van hun kinderen. In 2005 heeft de Rutgers Nisso Groep, in samenwerking met het NIGZ, hiernaar een kwalitatief, exploratief onderzoek uitgevoerd onder -autochtone en allochtone- ouders (van Lee, Marjanovic, Wijsen & Mouthaan, 2005). Doel van het onderzoek was het bieden van inzicht in de rol van ouders in de seksuele vorming van hun kinderen, de ouder-kind communicatie over seksualiteit en de knelpunten die ouders daarin ervaren en de behoeften van ouders aan ondersteuning in de seksuele opvoeding van hun kinderen.

In het onderzoek hebben met name gesprekken plaatsgevonden met Marokkaanse en Turkse moeders. De bevindingen uit deze gesprekken staan centraal in dit artikel.

Opzet en methode van onderzoek

Onderzoeksopzet en -methode

Het onderzoek bestond uit twee delen, een literatuurstudie naar ouder-kind communicatie over seksualiteit en kwalitatieve interviews met ouders. Ten behoeve van de interviews is, op basis van de bevindingen uit de literatuurstudie en de topiclijst uit een vergelijkbaar onderzoek in België (Vermeire, 2005) een topiclijst len Klai, T., & Ponjaert-Kristofferson, I. .

Drs. Laura van Lee, psycholoog, junior-onderzoeker, Rutgers Nisso Groep, Postbus 9022, 3506 GA Utrecht, T: 030-2313431, E: l.vanlee@rng.nl

Drs. Ineke Mouthaan, psycholoog, senior-consultant/onderzoeker, Rutgers Nisso Groep, Postbus 9022, 3506 GA Utrecht, T: 030-2313431, E: i.mouthaan@rng.nl

Ontvangen: 31 maart 2006; Geaccepteerd: 7 juli 2006

gesteld. De belangrijkste thema's in deze lijst waren: opvattingen over de rol van ouders in de seksuele opvoeding, opvoedingsdoelen, ouder-kind communicatie over seksualiteit en knelpunten daarin en ondersteuningsstrategieën en -behoeften van ouders.

Als onderzoeksmethode is in eerste instantie gekozen voor het focusgroep-interview, een methode die vaker ingezet wordt in de exploratiefase van een nieuw onderzoeksveld (van Assema, Mesters & Kok, 1992). Het voordeel van deze methode is dat in korte tijd informatie verzameld kan worden bij een relatief grote groep mensen. Bovendien biedt deze onderzoeksvorm de mogelijkheid tot interactie tussen de deelnemers, waardoor ervaringen en ideeën over het thema uitgewisseld kunnen worden. Een focusgroep bestaat normaliter uit zeven tot tien deelnemers, die geselecteerd zijn op basis van gemeenschappelijke kenmerken die gerelateerd zijn aan het onderwerp van onderzoek (Morgan & Krueger, 1998).

In het onderzoek is gekozen voor sekse- en etniciteit specifieke groepen. De keuze hiervoor is gelegen in de veronderstelling dat op deze manier een veilige situatie wordt gecreëerd, waarin deelnemers zich vrijer kunnen uiten. Het streven was om per onderscheiden herkomstland/-gebied (Turkije, Marokko, Suriname/de Nederlandse Antillen en Nederland) twee moeder-groepen en twee vadergroepen te formeren. Elke groep diende te bestaan uit vijf tot acht moeders of vaders. Verder was het streven om in een groep deelnemers te hebben met kinderen in dezelfde leeftijd.

Tijdens het onderzoek is afgeweken van de oorspronkelijke opzet, in de zin dat -naast de focusgroep-interviews- ook een aantal individuele interviews heeft plaatsgevonden. Een eerste reden hiervoor was dat sommige respondenten (onder wie één Marokkaanse moeder) niet te plaatsen waren in een focusgroep, gezien het feit dat zij te verspreid over Nederland woonden. Een andere reden was dat een aantal Turkse moeders, met wie een groepsinterview gehouden zou worden, uiteindelijk de voorkeur gaf aan een individueel interview.

In de praktijk bleek het streven om ouders in te delen naar leeftijd van kinderen niet haalbaar.

Werving

De werving van ouders heeft met name plaatsgevonden via intermediairs. Het betrof intermediairs uit het eigen netwerk van de Rutgers Nisso Groep, alsmede intermediairs van diverse lokale en landelijke organisaties en het landelijk netwerk van Voorlichters Eigen Taal en Cultuur. De intermediairs kregen een brief met daarin informatie over het onderzoek en bijgevoegd

een wervingsfolder die speciaal voor ouders bestemd was. De intermediairs zorgden voor verspreiding van deze folder. Hen werd verzocht om mondeling toelichting te geven bij de folder, zodat ouders beter gestimuleerd werden en daarbij direct actief gevraagd werden om hun medewerking in plaats van alleen passief via de folder. De werving verliep moeizaam en uiteindelijk is het alleen gelukt om het geplande aantal groepen te bereiken voor Marokkaanse en Turkse moeders. Moeders van Nederlandse en Surinaamse of Antilliaanse herkomst en vaders van alle herkomsten laten wij daarom buiten beschouwing in dit artikel.

Respondentengroep

In totaal hebben tweeëntwintig Turkse en zeventien Marokkaanse moeders aan het onderzoek deelgenomen, hetzij in een focusgroep-interview (vijftien Turkse en zestien Marokkaanse moeders) hetzij in een individueel interview (zeven Turkse moeders en één Marokkaanse moeder). Bijna twee derde van de respondenten was tussen de 31 en 40 jaar oud. Op één na hadden alle moeders een partner. Het gemiddeld aantal kinderen was 2,5. De Marokkaanse moeders hadden vooral jonge kinderen (tot en met 11 jaar); de Turkse moeders hadden vaker ook nog oudere kinderen. Bijna twee derde had als opleiding maximaal voortgezet onderwijs (overwegend voormalig lbo of een in Marokko/Turkije gevolgde vergelijkbare opleiding).

Verloop van de interviews

De interviews vonden nagenoeg alle plaats op een locatie waarmee de moeders bekend waren en waar zij zelf regelmatig kwamen; één individueel interview vond telefonisch plaats. De duur van de interviews varieerde van één (individuele gesprekken) tot twee (groeps gesprekken) uur. Bij de focusgroep-interviews leidde een moderator het gesprek, terwijl een notulist aantekeningen maakte. Deze interviews werden, na toestemming van de respondenten, tevens op cassetteband opgenomen; bij de individuele interviews was dit niet haalbaar.

Elk focusgroep-interview startte met een zogenoemd 'informeel' gedeelte (een kennismakingsronde, waarbij gezamenlijk thee/koffie met versnapering werd genuttigd). Hiervoor is gekozen vanuit de veronderstelling dat dit de vertrouwensrelatie zou bevorderen.

Tijdens de interviews bleken de moeders bij aanvang vaak wat onwennig en terughoudend te zijn. Na het 'informele' gedeelte leken zij echter meer op hun gemak en wilden zij hun ervaringen en onzekerheden met de onderzoekers en elkaar delen. De topiclijst diende als richtlijn voor de groeps gesprekken, zodat bepaalde thema's in elk geval aan de orde zouden ko

men. De samenstelling van de groepen gaf echter ook richting aan de loop van de gesprekken en de besproken thema's.

Analyse

De gegevens zijn op kwalitatieve wijze verwerkt. Als eerste werden de bevindingen uit de interviews (schriftelijke aantekeningen, aangevuld met informatie uit de opname op cassetteband) uitgeschreven. Daarna werd de tekst opgesplitst in fragmenten. Vervolgens werd bij elk fragment aangegeven onder welk thema uit de topiclijst dit geplaatst kon worden, en werden de bevindingen op thema gecategoriseerd.

Resultaten

Doel van het onderzoek was een eerste indruk te krijgen van ervaringen en behoeften van Marokkaanse en Turkse moeders met betrekking tot de seksuele opvoeding van hun kinderen. Gezien de kwalitatieve en exploratieve aard van het onderzoek, wordt bij het bespreken van de bevindingen geen melding gemaakt van aantallen of percentages.

Opvattingen over de rol van ouders in de seksuele opvoeding

Uit internationaal onderzoek (Stout & Kirby, 1993) komt naar voren dat ouders het wenselijk vinden dat zij betrokken zijn bij de seksuele vorming en opvoeding van hun eigen kinderen. Ook de Marokkaanse en Turkse moeders uit onderhavig onderzoek zien voor zichzelf en hun partners een primaire rol weggelegd in de seksuele vorming van hun kinderen. Hieraan blijken verschillende redenen ten grondslag te liggen. Een eerste reden heeft te maken met het feit dat seksuele vorming gezien wordt als een onderdeel van de opvoeding en derhalve als een taak van de ouders. Een groep Marokkaanse moeders (tussen de 28 en 33 jaar, vo¹ en mbo geschoold) verwoordt dit als volgt: *“Wij zijn ons bewust dat de onderwerpen seksualiteit, puberteit, lichamelijke veranderingen, emoties en relaties erg leven binnen een gezin en samenleving. Het is onze taak om onze kinderen hierover goed voor te lichten.”* Een tweede reden is gelegen in het feit dat de meeste geïnterviewden in hun jeugd niet of minimaal seksueel zijn voorgelicht door hun moeders. Dit heeft bij deze vrouwen geleid tot de intentie om het zelf anders te doen. Een derde reden heeft te maken met bezorgdheid over huidige (maatschappelijke) ontwikkelingen. Denk bijvoorbeeld aan 'loverboy'-praktijken en grensoverschrijdend gedrag. Men ziet een

taak voor zichzelf weggelegd om kinderen weerbaar te maken tegen diverse vormen van dwang en druk.

Alhoewel beide ouders een rol in de seksuele opvoeding wordt toebedeeld, blijkt in de praktijk de moeder meestal de hoofdopvoeder te zijn (vgl. Klaï & Ponjaert-Kristoffersen, 2005; Walker, 2004). Dit is ook het geval bij de moeders uit onderhavig onderzoek. Het merendeel van de geïnterviewde moeders betreurt het gebrek aan participatie van de echtgenoot, en ziet liever dat zij samen met haar partner de kinderen seksueel opvoedt, met ieder zijn eigen taken en verantwoordelijkheden. Incidenteel komt het voor dat een moeder haar partner aanspreekt op zijn verantwoordelijkheid in dezen: *“Ik heb mijn partner verteld dat onze zoon een vraag had over de grootte en groei van zijn penis. Ik heb toen ook tegen hem gezegd dat hij met zijn zoon moest gaan praten hierover. Hij heeft lichamelijke veranderingen zelf ervaren en kan daar dus ook meer over zeggen.”* (Turkse moeder, 34 jaar, hbo, zoon (9 jaar) en dochter (5 jaar)).

Opvoedingsdoelen

In de interviews is aan de moeders gevraagd wat zij hun kinderen willen meegeven over seksualiteit. Deze vraag is vrij algemeen gesteld, zodat er een divers beeld kon ontstaan. De antwoorden bleken onder te brengen in drie categorieën: normen en waarden, kennis en vaardigheden.

a. Normen en waarden

Seksuele vorming is nooit normen- en waardenvrij. Het is bekend dat de algemene seksuele normen in zowel de Marokkaanse als de Turkse cultuur voor een groot deel gekleurd worden door de islam. Binnen de islam is seksualiteit geaccepteerd, echter alleen binnen de context van het huwelijk. Voor- en buitenhuwelijkse seks worden niet getolereerd. Deze beperking geldt in principe zowel voor mannen als voor vrouwen (zie bijvoorbeeld ook: van Ginneken, Ohlrichs & van Dam, 2004; Vennix & Vanwesenbeeck, 2005). Ook de geïnterviewde Marokkaanse en Turkse moeders hechten waarde aan het doorgeven van deze, van oudsher geldende, maagdelijkheidsnorm aan hun dochters én zonen. Over de implicaties van de maagdelijkheidsnorm voor de contacten tussen de seksen voor het huwelijk verschillen de meningen. Een aantal moeders vindt dat deze contacten wel geoorloofd zijn, maar dat ze zich dienen te beperken tot een gesprek, een stukje wandelen of elkaar helpen met huiswerk. Andere moeders vinden lichamelijk contact in de vorm van knuffe

¹ vo = voortgezet onderwijs.

len en zoenen acceptabel, met name als sprake is van de intentie om voor de rest van het leven bij elkaar te blijven (een voorgenomen huwelijk, een verloving en in sommige gevallen een vaste relatie).

Uit de interviews komt naar voren dat maagdelijkheid veelal wordt gezien als een -binnen de eigen etnische groep- vanzelfsprekende waarde. Daarentegen komt in een aantal gevallen maagdelijkheid ook naar voren als een meer romantische waarde, zoals blijkt uit het volgende citaat van een Turkse moeder (38 jaar, mbo, zoons (15 en 10 jaar)): *“Maagdelijkheid is net als een ‘schone beker’, iedereen wil toch liever uit een schone beker drinken? Ik vertel mijn zoons dat ze meisjes daarom niet mogen verleiden en dat zij als jongen ook ‘schoon’ moeten blijven.”*. Uit dit citaat komt naar voren dat het goed is om terughoudend te zijn, om je te bewaren voor die ene speciale, voor de ‘ware’. Dit getuigt van respect voor de partner, maar -volgens met name Marokkaanse moeders- ook van respect voor de familie en de omgeving. Respect is voor de geïnterviewde Marokkaanse en Turkse moeders een belangrijke waarde, niet alleen in seksuele en vriendschappelijke relaties, maar in alle intermenselijke verhoudingen. Eenzelfde bevinding vonden van Keulen en van Beurden (2002) in een onderzoek naar opvoedingsdoelen van autochtone en allochtone ouders: Marokkaanse en Turkse ouders bleken grote waarde te hechten aan ‘conformiteit’, in de zin van respect, bescheidenheid en volgzzaamheid.

Bij de geïnterviewde moeders bestaat het besef dat de waarden en normen die zij over -met name voorhuwelijkse- seksualiteit aan hun kinderen willen meegeven, vaak haaks staan op de in Nederland vigerende opvattingen. De meeste moeders vinden het belangrijk om hun kinderen deze verschillen te laten zien, zonder daarbij een waardeoordeel te willen geven. Een kleiner aantal moeders erkent dat bepaalde normen en waarden, zoals de maagdelijkheidsnorm, binnen de Nederlandse context aan verandering onderhevig zijn. Dit komt duidelijk naar voren in hetgeen een Turkse moeder (35 jaar, vo, zoons (5 en 4 jaar) en dochter (13 jaar)) hierover zegt: *“De maagdelijkheid is erg belangrijk binnen onze cultuur, naast andere normen en waarden. Ik zeg tegen mijn dochter dat ze niet meer of minder is dan een Nederlands meisje, maar dat er toch een verschil is. Zo mag mijn dochter met bepaalde vriendinnen naar de stad en mag ze bijvoorbeeld vrienden hebben maar tot een bepaalde grens. Ik vrees dat van het één het ander komt. Mijn dochter zit in de eerste klas van de middelbare school en voelt zich nu groot. Om haar heen ziet ze meisjes die vriendjes hebben, die uitgaan en noem maar op. Ik vind het daarom be-*

langrijk om uit te leggen dat zij tot een bepaalde leeftijd maagd moet blijven. Ik besef dat als mijn dochter 19 à 20 jaar is, de tijd anders is en dat de maagdelijkheidkwesitie dan ook anders ligt. Het is nu al anders als ik haar tijd met die van mij vergelijk.”

b. Kennis

Uit onderzoek komt wel naar voren dat ouders in de seksuele opvoeding meestal de nadruk leggen op de technisch-biologische aspecten van seksualiteit en minder op meer sociaal-emotionele aspecten (de Graaf et al., 2005; Klai & Ponjaert-Kristofferson, 2005; Rosenthal, Feldman & Edwards, 1998). Ditzelfde beeld doet zich voor bij de geïnterviewde Marokkaanse en Turkse moeders. Bij hen bestaat vooral de wens om hun kinderen te informeren over de meer technisch-biologische aspecten van seksualiteit en het rein houden van het lichaam (lichamelijke hygiëne). De wens om kinderen te informeren over de meer sociaal-emotionele aspecten komt minder vaak naar voren en deze beperkt zich met name tot het informeren van kinderen over bestaande relatie- en samenlevingsvormen. Opvallend is dat een aantal Turkse moeders aangeeft het belangrijk te vinden dat kinderen informatie krijgen over hoe ze -als ze eenmaal gehuwd zijn- uiting kunnen geven aan hun gevoelens van liefde en intimiteit.

De meeste moeders vinden het lastig of ongewenst om hun kinderen informatie te geven over onderwerpen die zij koppelen aan ziektes (betreft met name anale seks en homoseksualiteit) en aan voorhuwelijkse seksualiteit en promiscuïteit, zoals veilig vrijen, geslachtsziekten, ongewenste zwangerschappen en in mindere mate anticonceptie. Dit stemt overeen met de bevinding van Klai en Ponjaert-Kristofferson (2005) dat ouders zich liever niet richten op onderwerpen die wijzen op mogelijke gevaren van seksualiteit. Tegelijkertijd echter zijn de moeders uit onderhavig onderzoek zich er ook van bewust dat er wel degelijk Marokkaanse en Turkse meisjes ongewenst zwanger worden en abortus ondergaan. In dat verband wordt het wel belangrijk gevonden dat kinderen geïnformeerd worden over het bestaan van hulpverleningsinstanties op dit gebied.

c. Vaardigheden

Uit een aantal onderzoeken komt naar voren dat ouders meestal weinig nadruk leggen op seksuele besluitvorming (Baldwin & Baranoski, 1990) of op aspecten als wensen en grenzen en weerbaarheid (de Graaf et al., 2005; Rosenthal et al., 1998). In dit verband is het opvallend dat de meeste moeders uit onderhavig onder-

zoek er belang aan hechten dat hun kinderen bepaalde vaardigheden op deze gebieden leren. Zij willen dat hun kinderen leren om hun eigen grenzen aan te geven, om voor zichzelf op te komen en niet te bezwijken onder groepsdruk. Tegelijkertijd willen ze ook dat hun kinderen de grenzen van de ander leren respecteren. Een Marokkaanse moeder (33 jaar, wo, zoon (4 jaar) en dochter (7 jaar)) verwoordt dit als volgt: *“Jij bent baas over je eigen leven en niemand kan bepalen dat je iets moet doen waar je niet achter staat. Je moet daarbij wel rekening houden met anderen. Het gaat dus niet alleen om wat jij wilt, maar ook om wat een ander zou willen.”*. De nadruk in dezen ligt veelal op de bescherming van dochters, omdat er van uit wordt gegaan dat meisjes kwetsbaarder zijn. Een enkele keer wordt in dit verband gewezen op de verantwoordelijkheid van jongens, zoals blijkt uit het volgende citaat van een Turkse moeder (38 jaar, mbo, zoons (15 en 10 jaar)): *“Er is een natuurlijke aantrekkingskracht tussen mannen en vrouwen en ik leer mijn zoons dat het normaal is om seks te hebben, maar dat ze daarbij wel verantwoordelijk zijn voor hun eigen gedrag en daden”*. In de interviews komt ook naar voren dat de meeste moeders er belang aan hechten dat hun kinderen leren omgaan met de verschillende opvattingen ten aanzien van seksualiteit, binnenshuis en buitenshuis.

Communicatie over seksualiteit

Nagenoeg alle geïnterviewde Marokkaanse en Turkse moeders blijken voorstander te zijn van een eerlijke en open communicatie over seksualiteit, ook met hun kinderen. Deze bevinding komt overeen met die uit andere recente onderzoeken (Heemelaar, 2000; Creemers, 2005). Ook daarin kwam naar voren dat Marokkaanse en Turkse vrouwen hun kinderen op een open manier willen voorlichten over seksualiteit.

Meerdere studies tonen aan dat opvoeders op verschillende manieren kunnen omgaan met de seksuele ontwikkeling van hun kinderen (Rosenthal et al., 1998; Wijzen & van Lee, 2006), hetgeen ook van invloed is op de ouder-kind communicatie. Ze kunnen vooruitlopen op de feiten en actief inspelen op de seksuele ontwikkeling van hun kind door bijvoorbeeld op eigen initiatief voorlichting te geven. Ouders kunnen ook vooral responsief zijn door te reageren als het kind vragen stelt. Daarnaast zijn er vermijdende opvoeders, bij wie het thema op geen enkele manier bespreekbaar is of die hun kinderen vooral in de vorm van waarschuwingen advies proberen te geven. In onderhavig onderzoek blijkt slechts een beperkt aantal moeders zelf het initiatief te nemen om kinderen te informeren. In de meeste gevallen wordt een meer afwachtende, respon-

sieve houding aangenomen: men wacht tot de kinderen met vragen komen en probeert dan antwoord te geven. Hierbij blijken zowel meer expliciete (directe) als meer impliciete (indirecte) communicatievormen gehanteerd te worden. In het laatste geval gaat het met name om vormen waarbij de boodschap als ‘uitgebreid’ kan worden gezien (beeldspraken) of waarbij sprake is van een contextuele stijl (voorbeeldverhalen) (Gudykunst & Ting-Toomey, 1988; Shadid, 2000). Wanneer moeders niet goed weten wat ze moeten antwoorden op een vraag, wordt ook wel gereageerd met een grapje of het negeren van de vraag, zij reageren dan met andere woorden vermijdend.

Knelpunten in de communicatie

Uit de interviews komt naar voren dat aan het meer afwachtende, passieve gedrag meerdere redenen ten grondslag liggen.

a. Tekort aan kennis en vaardigheden

De eerste reden heeft te maken met het gegeven dat men vaak niet weet wat men, op welke manier en op welk moment aan de orde kan stellen. Deze onzekerheid lijkt met name ‘gevoed’ te worden door de aanwezigheid van een tekort aan kennis en vaardigheden. Dit tekort valt voor een belangrijk deel te verklaren vanuit het feit dat de geïnterviewde moeders van huis uit niet of nauwelijks seksuele voorlichting hebben gehad. Hierdoor missen zij zowel de kennis over seksualiteit als de vaardigheden om daarover te communiceren. Een aantal moeders is van mening dat hun kinderen meer over seksualiteit weten dan zijzelf, waardoor hun onzekerheid verder kan toenemen. Een Turkse moeder (47 jaar, bo, zoon (12 jaar) en dochter (14 jaar)) zegt hierover het volgende: *“Ik ben van mening dat ik meer van mijn kinderen (zowel de zoon als de dochter) kan leren dan omgekeerd. Mijn kinderen weten het beter dan ik. Hun kennis is beter dan de mijne. Zij horen veel op school, op straat, van vrienden en via de televisie”*.

Onzekerheid doet zich ook voor met betrekking tot het bepalen van het ‘juiste’ moment om informatie te geven. De meeste moeders in het onderzoek geven aan dat zij regelmatig geconfronteerd worden met vragen en uitspraken van hun (jonge) kinderen, maar dat ze niet weten of het gepast en ‘gezond’ is om ook op die leeftijd van kinderen eerlijk antwoord te geven. Hierbij kan ook meespelen dat men soms niet weet welke woorden men kan gebruiken, of dat men onzeker is over de betekenis van bepaalde begrippen en woorden. Een voorbeeld van een Marokkaanse moeder (32 jaar, mbo, zoon (4 jaar) en dochter (9 jaar)) met be

trekking tot het woord 'verliefd zijn': *"Toen mijn dochter 4 jaar was vertelde zij mij dat ze verliefd was op een jongen in haar klas. Toen ik haar vroeg wat 'verliefd zijn' betekent, vertelde zij mij dat verliefdheid is wanneer de juffrouw iets op het bord schrijft maar jij niet naar het bord kijkt maar naar die ene jongen in de klas en hij ook naar jou kijkt"*.

b. Schaamte

Een tweede reden heeft te maken met het feit dat meeste geïnterviewde Marokkaanse en Turkse moeders schaamte ervaren als het onderwerp ter sprake komt met hun kinderen. Schaamte kan zich voordoen, als een kind seks-gerelateerde onderwerpen in het openbaar bespreekt of tentoonspreidt. Verder zorgen vooral directe vragen van kinderen nogal eens voor gevoelens van ongemak. Moeders uiten deze in zowel hun verbale als non-verbale reactie. Dat wil zeggen: ze reageren kortaf, ontwijkend of juist geïrriteerd en worden vaak rood. Zo ook deze Turkse moeder (39 jaar, vo, zoon (9 jaar) en dochter (6 jaar)): *"Op een gegeven moment toonde mijn zoontje zijn plasser om te laten zien dat deze gegroeid was. Ik reageerde toen met 'nee, doe weg, dat wil ik niet'. Mijn zoontje deed snel zijn broek dicht en begon zich ook ongemakkelijk te voelen"*. Dit citaat laat ook zien hoe snel gevoelens van schaamte doorgegeven kunnen worden.

Het merendeel van de moeders geeft aan gevoelens van schaamte rondom (hun eigen) seksualiteit te hebben geleerd in hun eigen opvoeding. Een Marokkaanse moeder (34 jaar, mbo, zoons (11 en 8 jaar) en dochter (3 jaar)) zegt hierover: *"Marokkaanse moeders zijn erg traditioneel opgevoed en dat wat ze weten over seksualiteit hebben ze via zussen en nichten meegekregen en via eigen ervaringen. De meesten hebben schaamte meegekregen en dat seksualiteit taboe is"*.

c. Beperkingen vanuit de sociale omgeving

Een derde reden heeft te maken met beperkingen vanuit de sociale omgeving, hetgeen treffend wordt verwoord door een Marokkaanse moeder (31 jaar, vo, zoon (3 jaar) en dochter (6 jaar)): *"In onze samenleving en omgeving hebben wij te maken met sociale controle. Niet iedereen stelt het dus op prijs dat je zo openlijk met je kinderen over seksualiteit praat"*.

Bij een aantal moeders bestaat het idee dat de beperkingen om openlijk te spreken over seksualiteit met kinderen, hen voor te lichten en hen bekend te maken met seksuele risico's, vaak gekoppeld worden aan gedragsregels die de islam zou opleggen. Echter, vol-

gens anderen is seksualiteit en het spreken daarover binnen de islam juist geen taboe. Deze moeders zijn van mening dat taboes op seksualiteit vooral cultureel bepaald zijn en dat de islam vaak ten onrechte wordt gebruikt om de onbespreekbaarheid van seksualiteit te verantwoorden. Een Turkse moeder (38 jaar, vo, zoon (9 jaar) en dochter (7 jaar)) zegt hierover: *"Veel ouders lichten hun kinderen te weinig en verkeerd voor, omdat de islam dit zou voorschrijven. Dit klopt niet, de islam zegt juist dat je open en eerlijk moet zijn, ook over seksualiteit. Ouders misbruiken vaak de islam door te zeggen dat iets volgens de koran niet mag, terwijl dat eigenlijk niet volgens hun (gezins-)cultuur mag. Daarom moeten we er op letten dat geloof en cultuur gescheiden worden, want wat volgens de cultuur niet mag, hoeft niet te betekenen dat het ook niet volgens het geloof is toegestaan"*.

d. Angst voor het aanzetten tot seksueel actief gedrag

Een andere reden die op de achtergrond meespeelt en voor sommige moeders een belemmerende invloed heeft op de communicatie tussen hen en hun kinderen over seksualiteit, is angst voor het aanzetten tot seksueel actief gedrag: *"Ik ben bang dat als ik mijn zoontje ga vertellen over seksualiteit, hij dan juist zin krijgt om het uit te proberen"* (Turkse moeder, mbo, 32 jaar, zoons (7 en 10 jaar)). Dit kwam ook naar voren in een onderzoek van Heemelaar (2000). Daarin werd gevonden dat Marokkaanse en Turkse moeders bang waren dat ze, wanneer ze praten over seksualiteit, impliciet toestemming geven voor seksueel contact en seksuele activiteiten stimuleren.

Ondersteuningsstrategieën en -behoeften

Uit de interviews komt naar voren dat de Marokkaanse en Turkse moeders veel vragen en zorgen hebben over de seksuele opvoeding van hun kinderen. Gebrek aan kennis en informatie is volgens hen daarvan een hoofdoorzaak. Echter, zij blijken vaak niet actief op zoek te gaan naar informatie om hun kennis uit te breiden of hun vragen te beantwoorden. Voor zover ze dat wel doen, delen ze hun vragen en zorgen met andere vrouwen uit hun eigen netwerk, als deze onderwerpen min of meer toevallig ter sprake komen. Buiten dit ervaringsnetwerk zoeken moeders niet of nauwelijks naar informatie en zijn ze vrij afwachtend.

De ondersteuningsbehoefte van de geïnterviewde Marokkaanse en Turkse moeders blijkt zich vooral te richten op steun met betrekking tot de vraag 'wanneer je als ouder in welke levensfase van het kind, welke informatie en onderwerpen kunt behandelen en op welke manier'. Een Marokkaanse moeder (33 jaar,

mbo, zoon (4 jaar) en dochter (7 jaar)) verwoordt het als volgt: “Ik wil graag weten hoe je vragen van kinderen het beste kunt beantwoorden. Ik wil zeker weten dat ik het goed doe en leren hoe het beter kan. Ik mis wat richtlijnen. Bij alles krijg je een gebruiksaanwijzing, maar niet bij je kind”.

In de eerste plaats bestaat, vanwege het eigen kennisniveau, de behoefte om zelf seksuele en relationele vorming en voorlichting te krijgen om de hiaten in de kennis en vaardigheden op te vullen. In de tweede plaats wordt ondersteuning bij het begeleiden van kinderen in hun seksuele ontwikkeling wenselijk geacht. Mondelinge informatiekanaalen, bij voorkeur groepsbijeenkomsten met andere moeders, worden geprefereerd boven schriftelijke informatiekanaalen als folders, brochures, boeken, tijdschriften en kranten. Deze voorkeur is niet zo verwonderlijk, omdat bekend is dat Marokkaanse en Turkse vrouwen vaak veel waarde hechten aan de verhalen van andere vrouwen, omdat deze gebaseerd zouden zijn op ‘ervaring’ (vgl. Mouthaan & de Neef, 1992).

Discussie en conclusie

De gegevens uit dit onderzoek dienen met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden en gezien te worden als een eerste impressie van opvattingen en onzekerheden van Marokkaanse en Turkse moeders met betrekking tot de seksuele opvoeding van hun kinderen. Allereerst, omdat gesproken is met een relatief klein aantal moeders. Vervolgens, omdat het een vrij selecte groep moeders betreft; moeders die zich voldoende vrij voelden om in een groep over aan seksualiteit gerelateerde onderwerpen te praten. Tenslotte, omdat in de groepen sprake was van verschillen tussen moeders met betrekking tot de mate waarin zij aan het gesprek deelnamen. Om toch van iedereen een mening te krijgen, is de ‘stillere’ moeders regelmatig gevraagd of zij het eens waren met een door een andere moeder geventileerde mening.

Het onderzoek heeft zich beperkt tot meer algemene ervaringen en ondersteuningsbehoeften van Marokkaanse en Turkse moeders in de seksuele opvoeding van hun kinderen. Differentiatie naar leeftijd en sekse van de kinderen is nauwelijks aan de orde geweest. In de interviews zijn geen pregnante verschillen tussen Marokkaanse en Turkse moeders naar voren gekomen. Incidenteel was er sprake van nuanceverschillen. Deze aspecten zouden -in individuele interviews- nader onderzocht kunnen worden.

Ondanks deze beperkingen, lijkt het gerechtvaardigd om te concluderen dat de Turkse en Marokkaanse moeders uit dit onderzoek voor zichzelf een rol zien weggelegd in de seksuele opvoeding en vorming van

hun kinderen. Zij zien seksualiteit als natuurlijk, maar verbinden het wel aan bepaalde voorwaarden. Bij de bespreking van de opvoedingsdoelen komen deze gedragsregels en richtlijnen naar voren.

De meeste Turkse en Marokkaanse moeders uit het onderzoek zijn voorstander van een open en eerlijke communicatie over seksualiteit met hun kinderen, maar slagen er vaak niet in om deze tot stand te brengen. Gebrek aan kennis en vaardigheden is hierin een belangrijke factor. Beperkingen vanuit hun sociaal-culturele achtergrond (‘het is niet gebruikelijk en geaccepteerd om open te spreken over seksualiteit’) en gevoelens van schaamte spelen op de achtergrond mee, en ook de angst dat voorlichting juist zou aanzetten tot seksueel actief gedrag. Overigens dient hierbij vermeld te worden dat het onvermogen van ouders om het thema seksualiteit met hun kinderen te behandelen wijdverbreid is, ook onder Nederlandse autochtone moeders (te Poel & Ravesloot, 1994). Ook is het een feit dat -met name oudere- kinderen op hun beurt hun ouders niet makkelijk benaderen met vragen over relaties en seksualiteit (eerder hun leeftijdsgenoten) (de Graaf et al., 2005). Dat maakt het vaak voor ouders lastig om een rol als seksuele opvoeder in te nemen. In die zin nemen Marokkaanse en Turkse moeders geen uitzonderingspositie in.

Literatuur

- Baldwin, S.E., & Baranoski, M.V. (1990). Family interactions and sex education in the home. *Adolescence*, 25, 573-582.
- Creemers, I. (2005). *Schaamte, lachen en nieuwsgierigheid. Turkse, Marokkaanse en Surinaams-Hindostaanse moslimvrouwen over seksualiteit en seksuele opvoeding bij henzelf en hun kinderen; invloedsfactoren, beeldvorming en communicatie*. Utrecht: Forum, Universiteit van Utrecht.
- de Graaf, H., Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25ste*. Delft: Eburon.
- DiIorio, C., Pluhar, E., & Belcher, L. (2003). Parent-child communication about sexuality: a review of the literature from 1980-2002. *Journal of HIV/AIDS Prevention & Education for Adolescents & Children*, 5, 7-32.
- Gudykunst, W.B., & Ting-Toomey, S. (1988). *Culture and inter-personal communication*. Beverley Hills: Sage Publications.
- Heemelaar, M. (2000). *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening. Informatie en communicatietraining voor sociaalagogisch hulpverleners en verpleegkundigen*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Keulen, A., & van Beurden, A. (2002). *Opvoedingsstijlen in multicultureel Nederland. Van alles wat meenemen*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

- Klaï, T., & Ponjaert-Kristofferson, I. (2005). Communicatie met ouders over relaties en seksualiteit. *Cultuur, Migratie, Gezondheid*, 3, 26-36.
- Morgan, D.L., & Krueger, R.A. (1998). *The focus group kit 1, 2, 3, 4 & 5*. Newbury Park: SAGE Publications.
- Mouthaan, I., & de Neef, M. (1992). *Een Marokkaanse vrouw regelt dat zelf? Geboortenregeling, anticonceptie en seksualiteit bij Marokkaanse vrouwen in Nederland*. Nisso studies, nr. 13. Delft: Eburon.
- Rosenthal, D.A., Feldman, S.S., & Edwards, D. (1998). Mum's the word: mothers' perspectives on communication about sexuality with adolescents. *Journal of Adolescence*, 21, 727-741.
- Shadid, W.A. (2000). Voorlichting in een multiculturele samenleving. In B. van Gent & J. Katus (Red.), *Voorlichting in een risicovolle informatiemaatschappij. Theorieën, werkwijzen en perspectieven* (pp. 147-162). Alphen aan den Rijn: Samson.
- Stout, J.W., & Kirby, D. (1993). The effects of sexuality education on adolescent sexual activity. *Pediatric Annals*, 22, 120-126.
- te Poel, Y., & Ravesloot, J. (1994). Over seks gesproken. Moeders, dochters en zonen over hun communicatie over seksualiteit. In C. Bouw, Y. te Poel & J. Ravesloot (Red.). *Van alle markten thuis* (pp. 109-121). Amsterdam: Babylon/De Geus.
- van Assema, P., Mesters, I., & Kok, G. (1992). Het focusgroep-interview: een stappenplan. *Tijdschrift Sociale Gezondheidszorg*, 70, 431-437.
- van Berlo, W., Wijsen, C., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Gebrek aan regie. Een kwalitatief onderzoek naar de achtergronden van tienerzwangerschappen*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- van Ginneken, B., Ohlrichs, Y., & van Dam, A. (2004). *Zwijgen is zonde. Over seksuele vorming van multiculturele en religieuze jongeren*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- van Lee, L., Marjanovic, A., Wijsen, C., & Mouthaan, I. (2005). *Gezocht: handboek seksuele opvoeding. Een exploratie van knelpunten en ondersteuningsbehoeften van ouders bij de seksuele opvoeding van hun kinderen*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.
- Vennix, P., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seksualiteit en relaties van Turkse en Marokkaanse Nederlanders. Een literatuurstudie naar culturele, religieuze en maatschappelijke invloeden*. RNG-studies nr. 8. Delft: Eburon.
- Vermeire, K. (2005). *Kwalitatief onderzoek bij ouders naar ondersteuningsbehoeften bij de relationele en seksuele vorming van hun kinderen*. Antwerpen/Gent: Sensoa.
- Walker, J. (2004). Parents and sex education – looking beyond 'the birds and the bees'. *Sex Education*, 4, 239-254.
- Wijsen, C., & van Lee, L. (2006). *Kind van twee werelden. Een kwalitatief onderzoek naar de achtergronden van tienerzwangerschappen bij allochtone tieners*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

Summary

Sexuality education of children: the story of Moroccan and Turkish mothers

Turkish and Moroccan mothers view sexuality education as their responsibility, as is shown in interviews that researchers of the Rutgers Nisso Groep had with 39 mothers. They also experience difficulties in communicating with their children about sexuality. Many of the mothers that were interviewed, did not receive sexuality education themselves during their childhood. Therefore, they lack knowledge and skills to provide their children with appropriate information about sexuality. There are other variables contributing to the hesitation towards providing sexuality education. Mothers may feel shame or experience cultural restrictions or they may feel reluctant to talk to their children because they fear information will actually encourage them to be sexually active. The mothers are anxious about recent (social) developments, like the existence of 'loverboys' and intimidating behaviour. Therefore, they want to equip their children with skills to cope with different forms of coercion and pressure. The mothers express the wish to be supported in the sexuality education of their children. They prefer to get information and exchange views with other mothers in a group.